

Adrian Poparda

KILKA SŁÓW O ŚLADACH PRZEDHISTORYCZNEGO OSADNICTWA W DOLINIE POPRADU

Liczne ślady archeologiczne, jakie pozostały po kulturze lużyckiej na Sądecczyźnie, dają nam dość dobre rozeznanie o znaczeniu naszego regionu w czasach przedhistorycznych. Jeśli jednak zaczniemy zbliżać się po „osi czasu”, okaże się, że osadnictwo na Sądecczyźnie „traci” niejako impet, znika większość potężnych grodów z poprzedniego okresu. Trudno jest uchwycić sedno tych zmian w materiale archeologicznym, a jednoznaczne ustalenie przyczyn takiego stanu rzeczy jest niemożliwe.

Przełom naszej ery wiąże się z przemianami geograficzno-przestrzennymi osadnictwa na Sądecczyźnie. Stare, lużyckie punkty osadnicze, jak Maszkowice, zanikają, pojawiają się nowe. Wyraźne są oddziaływania z południa, z terenów dzisiejszej Słowacji, obszaru rozkwitu kultury puchowskiej we wczesnym okresie rzymskim¹. Właśnie w tym okresie zaczynają się pojawiać monety rzymskie na Sądecczyźnie. Zapewne są one śladem powstałych dużo wcześniej kontaktów handlowych z południem Europy.

W dorzeczach Wisły i Odry, w ich górnych i środkowych biegach rozwija się wtedy kultura przeworska. Na ziemiach obecnej Małopolski i na Śląsku możemy mówić o nasileniu się osadnictwa w obszarach wcześniej słabo lub wcale niezamieszkałych². Zanik kultury przeworskiej datować można na okres późnorzymski (czyli V wiek naszej ery)³. Dla naszego regionu ciekawa będzie kultura przeworska, a w szczególności jej odłam, który zasiedlił w późnym okresie rzymskim obszar Karpat i – na południe od niego – tereny współczesnej Słowacji i Węgier⁴.

Podegrodzie

We wczesnym okresie rzymskim odnotowujemy stanowiska w Podegrodziu⁵ (Grobla), gdzie znaleziono sporo ceramiki późnolateńskiej, naczyń ręcznie lepionych, z domieszką ziarnistego tłucznia, o powierzchni gładzonej, która niestety w wielu wypadkach nie dotrwała do naszych czasów⁶. Odnaleziono tam fragmenty naczyń zasobowych. Badania

¹ Cabalska Maria, *Pradzieje na tle przedhistorycznego osadnictwa Sądecczyzny*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, tom I, Warszawa–Kraków, 1992, s. 37–38.

² Godłowski Kazimierz, *Północni barbarzyńcy i wojny markomańskie w świetle archeologii, Znaczenie wojen markomańskich dla państwa rzymskiego i północnego barbaricum*, Warszawa, 1982, s. 50.

³ Godłowski Kazimierz, *Północni...*, s. 52–53.

⁴ Tamże, s. 56.

⁵ Porównaj: Madyda-Legutko Renata, Tunia Krzysztof, *Podegrodzie, province of Nowy Sącz, site 9, Recherches Archeologiques de 1984*, Kraków, 1986, s. 43–44; Tychże autorów, *Woiwodschaft Nowy Sącz, Gemeinde Podegrodzie, Fundestelle 9, Recherches Archeologiques de 1983*, Kraków, 1984, s. 26–nn.

⁶ Woźniak Zenon, *Badania dwóch grodzisk w Podegrodziu, pow. Nowy Sącz w 1961 r.*, [w:] *Acta Archaeo-*

Gabriela Leńczyka i wyniki prac archeologicznych prowadzonych w 1961 roku wskazują na to, że Grobla była w omawianym okresie na stałe zasiedlona. Teren osady spełniał wszystkie potrzeby obronne starożytnych mieszkańców Podegrodzia. Dziwi natomiast fakt, że nie znaleziono w trakcie poszukiwań żadnych umocnień⁷. Również drugie stanowisko w Podegrodziu (Zamczysko) wskazuje ślady osadnictwa we wczesnym i środkowym okresie wpływów rzymskich. Ceramika na Zamczysku wskazuje wyraźnie na podobieństwo do tej na Grobli, choć może jest mniej zręcznie wykonana, bo z dodatkiem bardziej gruboziarnistej domieszki w glinie⁸.

Znaleziska z tych dwóch obiektów w Podegrodziu pozwalają na przybliżoną rekonstrukcję osadniczą. Na trwale Grobla była zamieszkiwana od późnego okresu lateńskiego (I wiek p.n.e.)⁹. Pobliskie Zamczysko nie stanowiło jakiegoś trwałego miejsca bytowania dla okolicznej ludności. Nie możemy jednak zaklasyfikować jednoznacznie mieszkańców tego obiektu do Celtów, możemy jedynie wykazać, iż używali oni ceramiki grafitowej, i to w niedużym procencie¹⁰. Najprawdopodobniej we wczesnym i środkowym okresie rzymskim istniała na Zamczysku osada. Być może była ona zamieszkała przez osadników z Grobli. Nie wiemy jednak, czy w tym czasie istniał tu już obwałowany gródek, gdyż wał, jeśli był, został doszczętnie zniwelowany¹¹.

Kontynuacją osady na Zamczysku była położona na północ od niego, już we wsi Gostwica, późnorzymska osada, gdzie znaleziono między innymi aureus cesarza Tacyta z lat 275–276 n.e.¹². Mogłoby to świadczyć, że osady te założyła ta sama grupa ludzka. Ponadto cały zebrany materiał archeologiczny wskazuje na pewną odrębność kulturową mieszkańców tego obszaru z obszarem podkrakowskim¹³. Owa osada istniała najprawdopodobniej, zdaniem Gabriela Lencyzka, aż do V wieku n.e., gdy została definitywnie zniszczona podczas którejś z łupieżczych wypraw zagonów huńskich. Kolejne ślady osadnicze pochodzą bowiem najprawdopodobniej z IX wieku¹⁴.

W Dolinie Popradu

Poza Podegrodziem interesujące okazują się znaleziska z dorzecza Popradu, rzeki w której biegu nie mamy wielu zabytków z okresu kultury łużyckiej. Sytuacja zmienia się, gdy na naszych ziemiach zaczęła rozwijać się kultura przeworska. Według badań na ten właśnie okres przypadają 42 znane nam stanowiska, z czego aż 12 – na dolinę Popradu¹⁵.

Pierwszym stanowiskiem, jakie należy omówić, jest – geograficznie najbliższe ujściu Popradu do Dunajca – stanowisko na Winnej Górze w Biegonicach-Nowym Sączu.

---

logica Carphatica, tom 4, Kraków, s. 260.

⁷ Tamże, s. 261–262.

⁸ Tamże, s. 265–266.

⁹ Woźniak Zenon, *Z najdawniejszej przeszłości Podegrodzia*, „Rocznik Sądecki”, tom 5, Nowy Sącz, 1962, s. 26–27.

¹⁰ Woźniak Zenon, *Badanie...*, s. 267.

¹¹ Tamże, s. 266–267.

¹² Woźniak Zenon, *Z najdawniejszej...*, s. 267–269.

¹³ Tamże, s. 26–27.

¹⁴ Leńczyk Gabriel, *Badania w Podegrodziu pow. Nowy Sącz*, „Rocznik Sądecki”, tom 5, Nowy Sącz, 1962, s. 8–9.

¹⁵ Cabalska Maria, *Pradzieje...*, s. 38.

Winna Góra znana jest jako miejsce obecności człowieka z wcześniejszych czasów, z epoki brązu. Kolejnym na południe punktem osadniczym epoki rzymskiej była Moszczenica Wyżna. Badania na tym obiekcie rozpoczęto w roku 1975. Stanowisko jest jednym z najwyższych położonych obiektów z okresu rzymskiego i wędrowek ludów na tych terenach, leży bowiem w przybliżeniu 450 m n.p.m.¹⁶ Stanowisko w Moszczenicy (A,C) leży u stóp Pasma Radziejowej, jednego z głównych pasm górskich w Beskidzie Sądeckim.

Ciekawa jest periodyzacja tego stanowiska. Na podstawie znalezionej ceramiki trzeba powiedzieć, że materiał ten nie nawiązuje bezpośrednio do wytworów kultury przeworskiej, tylko nieliczne skorupy naczyń wykazały podobieństwo do powszechnej w tej kulturze ceramiki, tzw. siwej¹⁷. Całe stanowisko istniało zapewne w ramach czasowych II–V wieku naszej ery, o czym przekonuje nas na przykład czarka o profilowanym brzuścu, której analogię odnaleziono w Igołomi; datuje się ją zazwyczaj na II wiek n.e.¹⁸ Ustalenie końcowej daty zasiedlenia obiektu w Moszczenicy Wyżnej na około V wiek wiąże się z odnalezieniem prowincjonalno-rzymskiej misy, najprawdopodobniej panońskiej, z charakterystycznym ornamentem¹⁹.

Trudniejsze od próby ustaleń chronologicznych jest w wypadku Moszczenicy Wyżnej ustalenie, do jakiego zespołu kulturowego należało to stanowisko (A i C). Mogła to być jakaś odrębna grupa kultury przeworskiej, bądź też emanacja jakiejś grupy zamieszkującej dzisiejszą Słowację w czasach rzymskich²⁰. Stanowisko w Moszczenicy Wyżnej było najprawdopodobniej jakimś gospodarstwem rolnym, chatą z przyległymi zagrodami²¹.

Dalej na południe, wzdłuż biegu rzeki Poprad, leży Rytro. W tej właśnie miejscowości na wysokości około 485 m n.p.m. usytuowane jest kolejne stanowisko z interesującego nas okresu. Chronologia tego stanowiska daje się już ustalić bardziej precyzyjnie. Naczynia są bowiem przeworską ceramiką siwą, która pojawia się w fazie B okresu rzymskiego i trwa w głąb fazy D²². Chronologia stanowiska w Ryttrze urywa się prawdopodobnie na V wieku, podobnie jak w Moszczenicy Wyżnej²³. Nie wiemy jednak, czy osady były sobie współczesne, czy istniały równolegle, czy też nie²⁴. Podobnie i tutaj mamy pewne emanacje z kręgów naddunajskich, pontyjskich. Znane są nam podobne analogie z terenów Słowacji, między innymi z Liptowskiego Mikulasza i Liptowskiego Jana²⁵.

Kolejne badane stanowisko z tego okresu, znajdujące się w Dolinie Popradu, to Piwniczna, położona dalej na południe od Rytra. Stanowisko zajmuje siodło górskie pomiędzy Kicarczem, szczytem wznoszącym się do 707 m n.p.m., a Popradem. Całe stanowisko

¹⁶ Madyda-Leguto Renata, Tunia Krzysztof, *Wstępne badania z Moszczenicy Wyżnej, woj. nowosądeckie, stan. A*, [w:] *Acta Archaeologica Carpathica*, tom 17, Kraków, 1977, s. 181.

¹⁷ Madyda-Leguto Renata, Tunia Krzysztof, *Wyniki badań z okresu rzymskiego w Moszczenicy Wyżnej, woj. Nowy Sącz*, [w:] *Acta Archaeologica Carpathica*, tom 18, 1978, s. 143.

¹⁸ Tamże, s. 129–130.

¹⁹ Tamże, s. 143.

²⁰ Tamże, s. 147.

²¹ Tamże, s. 119–147.

²² Madyda-Legutko Renata, Tunia Krzysztof, *Rytro, karpacka osada z okresu wędrowki ludów*, „Prace archeologiczne”, zeszyt 57, Kraków, 1993, s. 81; Tychże, *Province...*, s. 31–34.

²³ Madyda-Legutko Renata, Tunia Krzysztof, *Rytro...*, s. 82.

²⁴ Tamże, s. 84.

²⁵ Tamże, s. 84–85.

zajmuje obszar 490 metrów kwadratowych²⁶. Ceramika stanowiła większość spośród odnalezionych tam materiałów. Wykazuje ona pełną kompatybilność ze znalezionym i sklasyfikowanym materiałem ceramicznym z Moszczenicy Wyżnej²⁷. W Piwnicznej odnaleziono ślady dużego domostwa, takiego jak w Moszczenicy Wyżnej, chociaż stan zachowania uniemożliwia rekonstrukcję²⁸. Najprawdopodobniej, o czym świadcząby stosunkowo nieliczne pozostałości naczyń, była to jakaś krótkotrwała siedziba ludzka, a sama lokalizacja obiektu może sugerować pozarolnicze utrzymanie ludności²⁹.

Co do chronologii stanowiska, dzięki ceramice siwej, związanej z kulturą przeworską, można ustalić wiek stanowiska na wczesną fazę okresu późnorzymskiego³⁰. Okres istnienia osady w Piwnicznej zbliżony jest zatem do okresu istnienia osady w Moszczenicy Wyżnej. Podobnie, jak materiały z tamtego stanowiska, pozostałości starożytnej osady w Piwnicznej nie dają się jednak sprecyzować pod względem przynależności kulturowej. Stanowisko to, tak jak i wspomniane stanowisko w Moszczenicy Wyżnej, nie reprezentuje typowego zespołu kultury przeworskiej. Doskonale jednak wkomponowuje się w obraz znalezisk, jakich dokonano w obrębie Doliny Popradu na innych stanowiskach³¹.

Piwniczna – położenie stanowiska A ([za:] R. Madyda-Legutko, K. Tunia, *Wyniki badań z okresu rzymskiego w Piwnicznej*)

Zwraca uwagę fakt, że w tym właśnie okresie pojawiają się stanowiska osadnicze o innym charakterze niż miało to miejsce w okresie lateńskim, czy w czasach świetności ludności kultury łużyckiej, a mianowicie właśnie wspomniane wyżej gospodarstwa, czy też chaty, nawet bardzo duże, bo w wypadku tej z Moszczenicy Wyżnej mające nawet 120 metrów kwadratowych powierzchni³².

Oprócz trzech dość dokładnie zbadanych punktów osadniczych w Dolinie Popradu, dysponujemy obszernym materiałem z badań powierzchniowych, zainicjowanych w 1974 roku³³.

Warto wyszczególnić stanowiska, na których odnajdujemy ślady, najczęściej ceramikę, z okresu wpływów rzymskich:

²⁶ Madyda-Legutko Renata, Tunia Krzysztof, *Wyniki badań z okresu rzymskiego w Piwnicznej, woj. Nowy Sącz*, [w:] *Acta Archaeologica Carpathica*, tom 20, Kraków, 1980, s. 143.

²⁷ Tamże, s. 144.

²⁸ Tamże, s. 151.

²⁹ Tamże, s. 151–152.

³⁰ Tamże, s. 151.

³¹ Tamże, s. 152.

³² Cabalska Maria, *Pradzieje...*, s. 40.

³³ Tunia Krzysztof, *Archeologiczne zdjęcie terenu dorzecza Kamienicy*, [w:] *Acta Archaeologica Carpathica*, tom 17, Kraków, 1977, s. 183.

Biegonice (Winna Góra) – stanowisko opisane wyżej;

Łazy Biegonickie (stan. C)³⁴ – na siodle górskim, odnaleziono liczne fragmenty ceramiki;

Myślec (stan. A) – również odnajdujemy fragmenty ceramiki;

Stary Sącz (stan. D) – tutaj wydobyto fragment dna naczynia (ceramika siwa);

Barcice (stan. F) – wystąpiło tutaj skupienie ceramiki z okresu wpływów rzymskich;

Przysietnica (stan. B) – zaledwie kilka skorup, odnalezionych na wąskim cyplu górskim;

Moszczenica Wyżna (stan. A, B, C) – stanowiska opisane wyżej;

Rytko (stan. A) – stanowisko opisane wyżej;

Piwniczna (stan. A) – stanowisko opisane wyżej³⁵.

Analiza rozmieszczenia skupisk materiałów wykazuje, że ich największe zagęszczenie występuje w rejonie ujścia Popradu do Dunajca. Większość znalezisk, a co za tym idzie, śladów działalności ludzkiej, występuje na wierzchołkach wzniesień, bądź też w górnych piętrach stoków górskich, i to bez względu na to, czy mamy do czynienia z osadnictwem okresu wpływów rzymskich, czy wcześniejszych pozostałości po kulturze łużyckiej³⁶.

Nie dziwi to, gdy weźmiemy pod uwagę, że większość rzek rejonu Sądecki charakteryzuje się gwałtownymi przyborami wód, co uniemożliwia zasiedlenie dna doliny, a jeśli nawet takie działania były podejmowane przez ludność przedhistorycznych ziem Sądecki, erozyjne procesy, jak np. zmiany koryta rzeki, zatarły wszelkie ślady takiego zjawiska³⁷.

Poza Doliną Popradu ślady działalności ludzkiej z interesującego nas okresu znajdujemy w dorzeczu rzeki Kamienica (wpadającej do Dunajca w Nowym Sączu). Podczas badań archeologicznych natrafiono tam na liczne luźne materiały, dające się datować na okres wpływów rzymskich, między innymi we wsi Popardowa, gdzie znaleziono fragment dna naczynia (ceramika siwa)³⁸.

Od redakcji:

Autor jest absolwentem Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, mieszka w Nowym Sączu, publikuje w czasopismach regionalnych. Miłośnik Beskidu Sądeckiego.

³⁴ Pełen opis i lokalizacja stanowisk znajdują się w wymienionym wyżej artykule.

³⁵ Tunia Krzysztof, *Archeologiczne...*, s. 182–203.

³⁶ Tunia Krzysztof, *Archeologiczne...*, s. 204.

³⁷ Tamże, s. 204–205; Flis 1992, s. 7–20.

³⁸ Tunia Krzysztof, *Archeologiczne zdjęcie terenu dorzecza Kamienicy*, [w:] *Acta Archaeologica Carpathica*, tom 20, Kraków 1980, s. 121–127.